

מיוזג גלויות — מתי ?

חיים י. כהן

החינוך לערכים בבתי ספר לילדים-
עולים מאת לאה אדר וחיים אדלר.
ירושלים, תשכ"ה.

בבעיית מיוזג הגלויות בארץ, דומה לא פחות חשוב מקירוב רמתם הכלכלית והחינוכית של עולים יוצאי אסיה ואפריקה לזו של בני הישוב הוותיק ועולים יוצאי המערב, הוא היחס שמגלים עולים מארצות המזרח אל עצמם ואל בני הישוב הותיק. אם נוטים בני עדות המזרח למעט בדמותם, נוצר רקע פסיכולוגי שמקשה עליהם את היקלטותם במדינה, אפילו משת-פר חינוכם ומצבם הכלכלי.

עדיין לא נערך מחקר מקיף בשאלה זו, ועל כן מענין הנסיון הראשון שנעשה על-ידי בית-הספר לחי-נוך של האוניברסיטה העברית ומשרד החינוך והתרי-בות. בספר שלפנינו מוקדש פרק מיוחד לנושא "עו-לים" ו"ותיקים" מבחינת הסטיריאויטיפ.

תלמידים של כיתות ח' בבתי-ספר יסודיים של עו-לים (רובם מארצות המזרח ומיעוטם מארצות המע-רב) בערים וביושבי עולים נחקרו (ועל כן הם קרויים "קבוצת מחקר") בשאלות שאפשר ללמוד מהן על יחסם אל עצמם ואל הותיקים. לשם השוואה ובקורת נשאלו אותן השאלות גם תלמידים בכמה בתי-ספר של ותיקים, כמעט כולם ממוצא מערבי ("קבוצת בקו-רת"). המחקר גילה כי עולים מן המערב ייחסו הרבה תכונות חיוביות לעולים והעדיפו אותם מן הותיקים. בני ותיקים יוצאי-המערב, לעומת זה, העדיפו את הו-ותיקים מן העולים. דבר זה מוסבר בכך שבני הו-תיקים ראו את המונח "עולים" כמציין עולים מארצות המזרח, ועל כן נטו למעט בערכם, בעוד שעולים מארצות מערב כיוונוהו כנגד עצמם, ולכן העדיפו עולים.

בני המזרח העדיפו אף הם את הוותיקים מן העולים (עמ' 120). עובדה זו היא בעלת משמעות רבה, כי יוצא ממנה שבני המזרח שנחקרו מתנכרים לעצמם ולאבותיהם. להתנכרות זו יש צד שלילי, כי היא "עלולה להקשות על עבודתו של המורה ולהפריע בפיי-תוח הזהות ובהפנמת ערכים". אבל יש בה גם צד חיובי, כי היא מעידה על "כמיהה גדולה להשתנות, כמיהה העשויה לשמש בסיס לעצם השינוי המיוחל", קובע ח' אדלר (עמ' 149). מכל מקום גדול הצד הש-לילי שבתופעה זו, ועל כן ראוי לבדוק את העובדות ולברר האמנם נוטים בני המזרח להתנכר לעצמם, ורק אז אפשר יהיה להסיק מסקנות.

ייפלא אם יתגלה שעולה ותיק מרומניה, למשל, מעדיף עולה חדש מאותה ארץ, על עולה ותיק מברית המועצות, מאנגליה או מארצות הברית.

המחקר כפי שהוא לפנינו בהכללותיו ובמסקנותיו אינו מקרבנו, כמוכח, להבנת דרכי המיזוג, ואם נסמוך עליו, עלולים אנו להתרחק מפתרון. הרי עוד שתי דוגמאות.

המחקר ניסה לברר מה דעתם של נערים, האם יש לתת לבנים יותר השכלה מאשר לבנות. התשובות שנתקבלו מראות, כי חלק ניכר מן הנשאלים סבור שיש לתת לבנים עדיפות בלימודיהם. אפילו בקבוצת הנשאלים ממשפחות יוצאות-מערב ותיקות נמצאו 35.2% שטענו כך. מרת אדר מסבירה תופעה זו בכך שהיא נובעת "מתוך ההדגשה המובילית-המכשירית החזקה בתפיסת הלימוד. במידה שהלימוד חשוב כ'הכי גה לחיים', הרי הוא חשוב לבנים יותר מאשר לבנות". (עמ' 84). הסבר זה אפשר הוא נכון, אך אינו מוכח, שהרי בנות שהשתתפו במחקר מן הסתם השיבו בדרך-כלל שאין לתת לבנים עדיפות בלימודים. די היה שבאחת הקבוצות יהיה מספר הבנות גדול יחסית מאשר שר בקבוצה שניה כדי לשנות את התמונה. כדי להבין משמעות תשובות הילדים מן הראוי היה להפריד בין תשובות שני המינים.

דוגמה אחרת: הנערים נשאלו "מדוע כדאי להיות חבר בתנועת נוער?" ונתבקשו לסמן את התשובה הטובה בעיניהם מתוך שתי התשובות הבאות: "כי טוב שבני נוער ישתתפו בפעולות מאורגנות", או "כי המדריכים יכולים לעזור אחר-כך להסתדר בחיים". מי שמסמן את התשובה הראשונה, ברור שהוא נוטה להעדיף את הערך שבחברות בתנועת-נוער, ומי שמסמן את התשובה השניה רואה את התועלת החמרתית שבדבר; בלשון המחקרים, התשובה הראשונה היא "ערכית" והשניה היא "מכשירית" ומבחינה חינוכית התשובה השניה היא שלילית. לשאלה זו השיבו 43.4% מיוצאי המזרח את התשובה השניה, המכשירית, רית, בעוד שבבני קבוצת הבקורת (כמעט כולם נערים יוצאי ארצות מערב ורובם בני ותיקים) סימנו 18.5% את התשובה השניה. בעיני מרת אדר גם אחוז זה (18.5%) גבוה למדי, כי "אצלם לא היינו מצפים, כמדומה, שתופיע כלל" (עמ' 86). מרת אדר מתקדשה בזה משום שהיא יוצאת מן ההנחה שבני ותיקים מארצות המערב צריכים להבין את הערך ולא את התועלת שבחברות בתנועות נוער, אבל אם ילדים מבני עדות המזרח אינם מבינים זאת, אין היא רואה בכך קושי.

אילו מיינו החוקרים את התשובות לשאלה זו לפי השתייכותם של הנערים לתנועת-נוער-בפועל, קרוב

נראה שהמחברים שגו בפירוש שנתנו למונחים "ו-תיקים" ו"עולים", בפייהם של יוצאי המזרח. הם יצאו מתוך הנחה שהללו כולם או רובם הגדול התכוונו במושג "עולים" לבני עדות המזרח. ובמושג "ו-תיקים" ליוצאי המערב. החוקרים טעו בפירושו של אחד מן הממצאים המאלפים שלהם, שילדים מארצות צפון-אפריקה נבדלו בהערכתיהם לעולים ולו-תיקים מנערים משאר ארצות המזרח. נער תימני או עיראקי שעלה בשנים 1950-1949 בגיל שנה לערך, ונשאל על "עולים ועל "ו-תיקים", כשהוא בן ארבע-עשרה בערך הריהו מזהה עצמו עם הו-תיקים ולא עם העולים, ועל כן העדיפו העולים מתימן ומעיראק את הו-תיקים. ילדי צפון אפריקה, לעומת זה, שרובם עלו מאמצע שנות החמישים ואילך, עדיין היו עולים בעיני עצמם, ועל כן העדיפו את העולים. המחברים לא נתנו דעתם על כך, והרי הם מתלבטים בהסברת תופעה זו. וכך מגסה מרת אדר ליישבה: "הבדל זה שבין יוצאי צפון אפריקה ובין יוצאי ארצות מזרח אחרות, יכול לנבוע משני מקורות: או שההערכה העצמית של יוצאי צפון אפריקה גבוהה יותר, או ששלילת הו-תיקים גבוהה אצלם יותר. נראה לנו, כי ההסבר השני נכון יותר: ידועה העובדה שבחברתנו נוטים ליחס ליוצאי צפון אפריקה מידה של 'חוקפנות' כלפי היישוב הוותיק. בין אם ייחוס זה של חוקפנות נכון או אינו נכון, מבחינה אובייקטיבית יש בו כדי ליצור איריה חברתית שעל יסודה ניתן להסביר את המימצאים שקיבלנו" (עמ' 122). הסבר זה הוא דחוק מאד, ואף-על-פי-כן הוא נראה למחברים, ועל סמך זה הם מגיעים לכלל מסקנה שבני עדות המזרח מתנכרים לעצמם, אף כי הועבדה עצמה לא הוכחה; לא נמצא אלא שבני צפון-אפריקה מעדיפים "עולים", כלומר, את עצמם, כפי שעשו העולים מארצות המערב. ויוצאי תימן ועיראק שעלו בראשית המדינה מעדיפים "ו-תיקים", כפי שעשו ילידי הארץ בני הורים מארצות המערב, כי אלו ואלו אינם רואים עצמם "עולים". כאן יש להבהיר, כי הנשאלים לא קיבלו שום הסבר למושגים "עולים" ו"ו-תיקים" וכל אחד הבין מושגים אלה כעולה על לבו.

הרי שכל הפרק על הסטריאוטיפים של "עולים" ו"ו-תיקים" מוטעה בגישתו ובמסקנותיו.

המסקנה היחידה ממחקר זה שיש להניח כי היא נכונה, היא שנערים בני ותיקים, יוצאי מזרח ומערב, מעדיפים ותיקים, ונערים עולים חדשים מן המזרח (קרי: צפון אפריקה) ומן המערב מעדיפים עולים. כדי לדעת האם מתנכרים עולים לעצמם יש לבדוק כיצד מתיחסים עולים ותיקים מארץ מסויימת אל עולים חדשים מאותה הארץ. הבחנה זו הכרחית לגבי בני המערב, לא פחות מאשר לגבי בני המזרח. לא

חפשית שלא מן המוכן, היו ההבדלים קטנים, ותשובות שתי הקבוצות עמדו על רמת ערכיות כמעט שווה (עמ' 104-105). והנה בשאלה שסקרנו על חשיבות ההשתייכות לתנועות-נוער יתכן שההבדל בין שתי הקבוצות מקורו גם בכך שהשאלה היתה סגורה. וממילא נשאלת השאלה, האם אפשר לסמוך על שאלות סגורות. אילו התבסס המחקר על שאלות פתוחות בלבד, אולי היו המסקנות שונות, כי בתשובה לשאלה פתוחה מיטיב הנשאל להביע מה שבלבו. דרכם של החוקרים להכליל הביאה אותם לידי מסקנות הטעונות בדיקה חדשה, ולא רק משום שהמחקר מתבסס על תשובותיהם של 533 נערים בקבוצת המחקר קר ו-220 בקבוצת הבקורת, מספר קטן מכדי לבסס עליו מסקנות. ייטיבו המחקרים לעשות, אם בפרסומי-הם הבאים, המתבססים על מחקר זה או על מחקרים חדשים, יבדקו את האפשרויות השונות המשתמעות מן המספרים היבשים שהם מציגים, בטרם יסיקו מסקנות ויציעו הצעות לפעולה.

לודאי שהיו מוצאים כי התשובה "המכשירית" (הש-לילית מבחינה חינוכית) נתנו בעיקר נערים שלא היו חברים בתנועות-נוער, או שבאזוריהם לא היו תנועות נוער, ועל כן היו מושגיהם על תנועות-הנוער מעורפלים; אף יתכן שהיו ביניהם שניסו להצדיק את אי-השתתפותם בתנועות-נוער בתשובה שלילית זו שנתנו. ולעומתם הנערים חברי תנועות-הנוער, הן מארצות המזרח והן מארצות המערב, או בני ותיקים, ספק אם נמצאו רבים בתוכם שלא ענו "כי טוב שבני נוער ישתתפו בפעולות מאורגנות" (התשובה הערכית, החיובית).

ועוד, החוקרים מצאו כי כשנשאלו הנחקרים שאלות סגורות, כלומר, שאלות שיש להן תשובות מן המוכן ויש לבחור באחת מהן, ידעו בני קבוצת הבקורת (ותיקים מעורבים) לבחור בתשובה ערכית (לא תועלתית) יותר מאשר הנערים בקבוצת המחקר (רו-בם יוצאי המזרח). לעומת זה, כאשר הוצגו שאלות פתוחות, כלומר, שאלות שצריך להשיב עליהן תשובה